

*„A 48-as szomorú élet bekövetkezéséről”
Egy mezővárosi kismemes emlékei a szabadságharcról*

A fenti, első látásra meglepő címmel jegyezte le a századfordulón öreg napjait Gyulán élő Jeszenszky Ferdinánd a szabadságharcra kapcsolatos emlékeit családtagjai számára.¹ A nemzeti emlékezet leginkább konszenzuszos ünnepéhez kapcsolódó, de a köztudatban élőtől igencsak eltérő hangulatú szavak felkeltik a kései olvasó kíváncsiságát. Mitől szomorú egy kortársnak az az esemény, amelyhez gondolatban a modern magyar nemzet születését szokás hozzárendelni? Ha pedig a '48 emlékének vidám ünneplését emlegető következő mondatot olvassuk, az egyébként egyszerű nyelvezetű szöveg egyes részei közötti hangulatkülönbségek olyan feszültségre engednek következtetni, amelyek értelmezésre, magyarázatra várnak: szomorú vagy vidám jelentése van '48-nak Jeszenszky számára?

Az 1818-ban Szarvason született birtoktalan kismemes ifjúsága, céhlegény vándorévei – amelyek Pestre is elvezetik – a reformkorra esnek. A negyvenes években alapít családot; ekkor szülővárosában szabóként keresi kenyerét, de kísérletezik fuvarozással, boltnyitással is, és tervezgeti, hogy gazdálkodásba kezd. Érett férfiként, családapaként éli meg az 1848/49-es forradalmat és szabadságharcot, majd a Habsburg-önkényuralom alatt és a kiegyezés utáni időszakban – tehát épp a mezőgazdaság tőkés átalakulása idején – évtizedekig gazdatiszt valamelyik uradalomban, máskor meg bérként maga próbálkozik a gazdálkodással. Az öregedő Jeszenszkynek a hetvenes és nyolcvanas években a kiépülő oktatási intézményrendszer ad megélhetést.

A „nagy év” eseményei az életút egészét átfogó – bár az életkor előre haladtával egyre vázlatosabbá váló – emlékezés szövegének mintegy tizenöt százalékát teszik ki. A társadalmat megmozgató változások, a hétköznapiakat megbolydító fordulatok tehát az egyszerű cívist is érintették, számára is feljegyzendő, emlékezetes mozzanatoknak minősültek. 1848/49 azonban mégsem központi témája az emlékezésnek, nem volt akkora súlya, hogy az egész életút döntő élményének tekinthessük. A hat évig tartó céhlegény vándoréveknek pontosan ugyanakkora terjedelmet szánt az emlékező.

A harminc esztendő, már többgyermekes cívis először 1848 őszén, a táborba rendelt Békés megyei nemzetőrség tagjaként került az események sodrába. Részt vett az Arad-környéki harcokban, majd hazatérve, a hadügyi igazgatás felhívására fehérművarrást vállalt a honvédsereg számára.

---

¹ A visszaemlékezést a leszármazottak őrzik. Sajtó alá rendezése, kiadása folyamatban.

Bibliás hang: vallásos és nemzeti motívumok

Az emlékezés e részének kissé zavaros mondat szerkesztésű bevezetője nyelvezetében meglehetősen eltér a '48-as emlékezések felfogásától; tanultabb emlékezők között a korban már nem szokásos politikai kérdések kapcsán bibliai párhuzamokkal élni. Az Eszter könyvét felidéző Jeszenszky az ószövetségi zsidóság és a magyarság között lát hasonlóságot: „Az az idő, amelyet még ma is vidám lobogós kedvben ünnepel a magyar nemzet. Nem úgy tesz, mint a zsidó nemzet tett, akit szintén hasonló eset ért. ... Ők is ünnepelnek, hálát adva Istennek, hogy megóvta őket a büszke Hámán ítéletétől, a maroknyi zsidóság ellen irányított csapástól. De nem úgy történt nálunk, mert Hámán tisztartója csak egy néptöredéket akart elnyomni, addig nálunk egyik nemzet a másikat.”

A bibliás hang mégsem teljesen ismeretlen a szabadságharc idején. Emlékezhetünk, amikor a magyar politikai vezetés Debrecenbe teszi át a magyar állam székhelyét, a kálvinista város határánál a kapuór e szavakkal jegyezte be az érkezők közé az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökét: „Kossuth, magyarok Mózesse”.² Népi és protestáns körökben tehát egyáltalán nem meglepő a bibliai motívumok használata.

A szabadságharc veresége után a hazatérők Jeszenszky bátyjával, a fazekasvarsándi evangélikus tanítóval vitatják meg, értékelik a fejleményeket: „Legtöbbnyire arról folyt a beszélgetés, hogy győzni fog-e a Magyar-Szabadság? Nem-e bizonyul az be, amit Görgey mondott, hogy még száz esztendő folyhat el addig, hogy szabadnak lehessen mondani a magyart?!”³

A felvetett kérdés szerint a beszélgetők tudatában '48 értelme a „magyar szabadság” ügye; az emlékező érzi, hogy az eseménysor valamilyen módon a szabadság eszméjével összefügg. Ennek a szabadságnak azonban nemzeti jelzőt, s ezzel nemzeti értelmezést ad. Az átalakulás minden vonatkozása és mélysége nem rajzolódik ki a tanulatlan emlékező előtt. Elsősorban nem a társadalmi átalakulással, a személyes jogok kiterjesztésével, hanem a politikai tartalmakkal azonosítja. Ezen belül pedig nem a közjogi, alkotmányos fordulatot említi, hanem inkább a nemzeti önrendelkezésnek tulajdonít fontosságot. Jeszenszky tehát a küzdelmet nem az önkényuralom és a szabadság, a polgári átalakulás és a rendiség, hanem két nemzet összecsapásaként értelmezi.

Ugyanezt támasztja alá az ószövetségi zsidóság és a magyarság küzdelme közt vont párhuzam. Ez a magyarázat azonban egy jellegzetes korviszony lecsapódását is rögzíti, amikor a zsidóságot egy bekezdésen belül először a magyarral párhuzamba állítva nemzetnek nevezi, majd a különbözőséget felmutatva „maroknyi” „néptöredékként”, azaz a társadalom egészén belüli etnikum-

---

² SZABAD György: *Kossuth irányadása*. Válasz, Budapest, 2002. 163.

³ Nem tudjuk, hogy az emlékező kitől hallott ilyen mondatot; valószínűbb, hogy a szabadságharc után kialakult Görgei-kép hatására adja a tábournak szájába e szavakat. Jeszenszky Ferdinánd talán valóban azonos időpontban tartózkodott Aradon a tábournokkal, de szinte bizonyos, hogy ebben az eseménydús néhány napban nem találkoztak vele Jeszenszkyhez hasonló kisemberek.

ként jelöli meg. A zsidóság környezetéhez való viszonyának világosabb meghatározását persze az egyszerű szabómestertől annál kevésbé várhatjuk el, hiszen a különböző típusú közösségek (nemzet, nemzetiség, etnikum, vallási csoportok) mibenlétének, egymáshoz való időben is változó viszonyának bonyolult kérdéseit nemhogy ő s a nemzetté válás korszakának értelmisége nem tudta tisztázni, de e problematika napjaink társadalom- és politikatudományának is ad feladatot.

A bibliai nyelvezet azonban más funkciót is betölt – vagy más szempontból nézve a liberális diskurzusból következőtől eltérő értelmezésre vezet használóját. Az evangélikus tanító nem tud kilépni ebbéli szerepéből, a vallási, erkölcsi kérdéseket kapcsolatba hozza a lezajlott eseményekkel: *„Hogyan is adná meg az Isten a magyarnak a szabadságot, mikor azt a szép magyar nyelvet se használja arra, hogy Istent tisztelje, avagy imádjá. ...Első szava is az, amidőn beszélni kezd: 'az Istenit ennek meg annak', hát még a szabadság; a szép magyar nyelve mellett mire vinné? egyenesen a pokolba! De a Teremtő Isten sokkal jobban szereti a magyart, minthogy pokolba dobja szabadsága által.”*

Az idézet jelzi a nemzetté válás lendületét: a dél-alföldi mezővárosok magyarosodó, de szlovák anyanyelvű környezetéből származó, s a közeli már magyarrá vált faluba került tanító láthatóan egyszerre viselkedik a magyar nyelv és az istenfélő jámbor beszéd élharcosaként, a káromkodás elleni küzdelem híveként.

A szabadság fogalma az evangélikus tanító szavaiban azonban főként a keresztény üdvözülés értelemével azonosul. A beszélő (nem az emlékező!) a világi szabadságot szembehelyezi a vallási értelemben vett, büntől való szabadulással. Sőt mintha az előbbit fenntartással emlegetné, szabadossággal azonosítaná, avagy abbéli aggodalmát fejezné ki, hogy az a vallásos erkölcs nélkül kárhozatra vezetné a reá éretleneket. Az ostorozott magatartást ellenpontozza is a beszélő: *„Amidőn bejöttek a muszkák hazánkba, a kertem és az udvarom tele volt közkatonákkal, iskolám és szobáim pedig tisztekkel. Szemmel tartottam viselkedésüket. Lefekvés előtt térdre borulva imádkoztak...S nem káromkodott sem a tiszt, sem a közkatona. Óh, mily boldog volna a magyar, ha e vétkes szokásától megmenekülhetne, s megszabadítaná lelkét az efféle rút büntől... Akkor emelhetné csak igazán fel büszkén a fejét, mondván: 'Magyar vagyok, kivívtam a szabadságot, s lelkemet felszabadítottam régi vétkes szokásiból, kivívtam a földi szabadsággal a mennyországot! Az örökkön-örökké tartó szabadságot!’”*

Evangélikus tanító báty tehát szembeállította a meg nem érdemelt földi szabadságot a bünöktől való megszabadulás vallásos fogalmával. Mondathatta ezt a vereség megmagyarázásának lelki kényszere is: a csalódást enyhíthette, ha a vereséget a bünök miatt elszenvedett csapásként értelmezhetné. Tudjuk, hogy ennek a motívumnak a hazai protestáns gondolkodásban, különösen a magyarságot ért tragédiák magyarázatában a 16. századig visszanyúló nagy hagyománya, előzményei, előképei voltak.

A tény, hogy Jeszenszky fél évszázad távolából igyekszik pontosabban, részletezően ismertetni bátyja szavait, súlyt ad a mondottaknak. Avagy hallga-

tóinak – családja ifjabb tagjainak – kívánt leckével szolgálni? Maga Jeszenszky mindenesetre a világi szabadságért folyt küzdelem háttérében mintha más indítékot látna, s kimenetelének más értelmet tulajdonítana. Az emlékezés vonatkozó részét egy fohász zárja: „*Óh, nagy Isten, óvjad általad teremtett népeidet a világi fiak nagyravágyó ámtításaitól, ne bocsáss többet ilyen csapást az általad annyira szeretett népedre, büntesd azokat, kik más nemzeteket összetiporni akarnak, kik gyilkos szándékkal törnek arra, ami szent! Büntesd az ámtítókat, s a nagyra-vágyó istentelen világi fiakat. Amen.*” Egyfelől ismét a bibliai párhuzam mondatja vele a magyarságot Isten – ha nem is választott, de – szeretett népének. E népet a „*világi fiak*” [e világ fiainak?] nagyravágyása akarja összetiporni, s az elszenvedett csapás háttérében is az ámtók nagyravágyása áll. Nem vállalkoznék arra, hogy az „*ámtókat*” valamely politikai törekvéssel azonosítsam. A szavak inkább mintha az emlékezőnek a politikával szembeni valamiféle általános fenntartását sugallanák: a politika a népekre vészt hozó hatalmi harc színtere, a világi hívságok, a nagyravágyás és hazugság világa.

E következtetésünket erősíti, hogy az emlékirat más részeiben sem szerepel sehol a politika. A nemes Jeszenszky nem említi, hogy 1848 előtt pl. megyei tisztújításon, követválasztáson részt vett volna. Arról sem szól, hogy 1848 után a „*régi jogon*” neki járó választói képességét használta volna – láthatóan nem érdekelték a jogállása által nyújtott politikai lehetőségek. S amikor 1857-ben a felszólított szabók közül egyedül hajlandó megvarrni a megyén átutazó uralkodó fogadására kirendelt gyermekek ünnepi ruháját, úgy tűnik észre sem vette, hogy a passzív rezisztencia közhangulatában afféle „*sztrájkőröként*” viselkedett. A politikát láthatóan nem értette, az egyáltalán nem érdekelte, azzal szemben teljes közönnyel és bizalmatlansággal viseltetett.

Nemzetőrlmények – személyes tapasztalatok 1.

Mit látott maga Jeszenszky a szabadságharcból? „*Folyt a háború, a gyilkolás a rablás, Istenről megfeledkezve, kíméletet egymás iránt nem érezve. Borzasztó volt az élet.*” A bibliai hangú bevezetés után ez a mondat kezdi a személyes tapasztalatok leírását. Jeszenszkyt a nemzetőrök mozgósításának a román felkelők elleni második üteme során, 1848 őszén *küldték* az Arad melletti glogováci táborba.⁴ Első találkozása a szabadságharccal mindjárt az volt, hogy Arad osztrák helyőrsége bombázta a várost büntetésül, amiért a város – a Maros túlsó partján épült várral ellentétben – nem mondta fel a hűséget a magyar politikai vezetésnek.

A szarvasiak feladata egyrészt lényegében az ostromzárban való részvétel, másrészt a környéknek a román felkelők elleni biztosítása, így többnyire tétlen táborozás volt. Ezt csak néhány katonai szempontból jelentéktelen, mégis veszélyes incidens és kritikus helyzet tette nem kívánt módon változatossá. Az egyik bámészko-

---

⁴ A jún. 10-i miniszteri felhívás a nemzetőrség szervezésére és a szerbek elleni mozgósítására: OLÁH György: *Békés vármegye 1848-1849-ben*. I-II. Gyula, 1890-1893. 205-206.

dó legényt egy véletlenül elsült magyar puska ölt meg. Egy más alkalommal, amikor Jeszenszkyt kiküldték az őrségnek a jelszót kiadni, egy a táborba visszatérő magyar legényt néztek ellenségnek, s az előőrsök lövésére pánik és lövöldözés tört ki a táborban. A rettegés fiziológiai következményeit észlelve jegyezte meg a földijeivel szintén kivonult, s a pánik perceiben nyugodtan sétáló szarvasi orvos, Neubarth doktor: „*Nem kell már ennek egynek sem hashajtó!*”

A kiképzetlenség és az ellátás szervezetlensége együttesen számos súlyos fegyelmi problémát okozott. Jeszenszky egy alkalommal összeütközésbe keveredett feletteseivel, akik nem gondoskodtak a tűzifa méltányos elosztásáról, s így az őrségre vezényelt, onnan visszatérő Jeszenszkynek már nem jutott. Tiltakozására végül őt bízták meg azzal, hogy az igazságos elosztásra ügyeljen.

Nem meglepő, hogy a katonai rendet, szabályokat nem ismerő, elegendő élelemmel és az őszi hidegben tüzelővel sem rendelkező civilek csakhamar kilengéseket követtek el, fosztogattak a környéken. Egy ilyen esetben maga Jeszenszky kényszerítette „*bajtársát*” az elvett tehén visszaadására. Máskor viszont a fosztogatókat büntetni akaró szolgabíróval szállt szembe: „*Tekintetes szolgabíró úr! Katonaság vagyunk-e mi? Mondja csak meg, miért vonszoltak ki minket szülő fészkükből? Hiszen ellenséget nem is látunk, és ha látnánk is elszaladnánk, mint a gyomai őrség Radna alól.*⁵ *Avagy talán csak azért, hogy így táborba szorítva szomjan haljunk meg, és amelyik nem akar szomjan halni, azt állítsuk ítélőszék elé, hogy aggassák fel őket? Miért nincs nagy táborunk, amely arról is gondoskodna, hogy víz legyen a táborba?*”

Ellenséggel viszont a szarvasiak – szemben a szomszédos Gyomárról való említett kollégáikkal, akiket szétkergettek az Arad ostromzárának felmentésére igyekvő osztrákok – nemigen találkoztak, csak hasonlóan készületlen s szintén fosztogató környékbeli román felkelőkkel. Bohus József aradi főispánt pl. világosi kastélyába kísérték. „*Itt borzasztó látvány tárult szemünk elé. Székek, asztalok, nyoszolyák, drága tükrök – mind összetörve, összezúzva. Ágybeli dunnák felvagdaltva, s a toll széteresztve feküdt szerteszét.*” A románok elleni akció magyar sikerrel zárult – a románok néhány lövéstől szétfutottak a hegyekbe, ahová magyar önkéntes nemzetőrök üldözték őket. A katonamesterség lényegéből és a háború logikájából, szabályaiból mit sem értő Jeszenszky helytelenítette a harcnak a már megvert felkelőkkel szembeni folytatását: „*az önkéntesek oda is utánok mentek lövöldözve, s az oláhok csakúgy hemperegtek le a hegyről. Ezt már gyilkolásnak és nem rendes háborúnak vettem, mert ha már sza-*

---

⁵ A radnai vereség és az aradi magyar ostromzár osztrák áttörése november 11-14-én történt. Lehet, hogy itt inkább az angyalkúti vesztés csetepatéra gondolt, amelyben a békési nemzetőrök megfutottak, s ezt keverte össze a pár héttel későbbi radnai csatával. Minderre lásd: *Dokumentumok az 1848/49-I forradalom és szabadságharc Békés megyei történetéhez.* (Összeáll. és bev.: JÁROLI József.) Gyula, 1995. 292-293, 305-306, 309. OLÁH: 349-355. A gyomaiak szerepére: 360-361.

lad, minek bántja?”⁶ Az akció közben az aradi őrség és a felmentésére küldött ulánusok kitértek a várból és megszállták a várost, hogy aztán a magyar csapatok visszaérkezése után vonuljanak vissza.⁷ Egy szarvasi legény azonban huszáros vagy inkább betyáros csínnyel lovat zsákmányolt, letaszítva róla tulajdonosát, egy ulánus tisztet, s „*nagy diadalla!*” hozta előjáróihoz. A nemzetőr-tisztek azonban nem örültek ennek a vitézségnek, hanem maguk vitték vissza a lovat: „*Mit tettél, veszedelmet hoztál mindnyájunkra! ... Csak az a szerencse, hogy régi jó barátom volt a tiszt – mond Tomcsányi.*” A tanultabb szarvasiak tehát a várost a túlpartról lövetni kész ellenség provokálásait helytelenítve inkább elsimítani igyekeztek a kis incidens következményeit.⁸

Az eset – s a már említettek közt is néhány – nem a legszebb fényben láttatja a nemzetőrségbe vezényelt civilek egyes csoportjai közti viszonyt. Az otthonról hozott ellentétek, a kisemberek és a helyi elit közti feszültségek nehezítették a szükséges egyetértés kikovácsolódását. A jelesebb szarvasiak közül választott vezetők egyfajta fegyelmesebb, szabályozottabb úriemberi viselkedést mutatnak és várnak el: a hivatalos normák követését, önuralmat, az ellenféllel szemben lovagiasságot. Jeszenszky saját magát a kisemberek szószólójának szerepében látatja.

Más harci cselekményben a szarvasiaknak nem kellett részt venniük, köszönhetően „*Tomcsányi vezérünknek, [aki] hogyha vezetett keletnek, akkor az ellenség biztosan nyugaton járt, ha pedig nyugatra vezetett, akkor meg bizonynyal keletre.*”⁹ A gunyoros hang ellenére a fenti események igazolják Jeszenszky véleményének helyességét: adott feltételek mellett kicsiny esélye volt annak, hogy a rendfenntartásra, de nem katonáskodásra létrehozott nemzetőrséget sikerrel lehessen alkalmazni valódi harci helyzetben. Megerősítik a népfelkelés, a népi honvédelem esélyeiről az utóbbi időben kialakult, s a korábbi ideologikus elvárásokkal szembeni történelmi értékeléseket.¹⁰ A siker

---

⁶ Fényes Elek statisztikus városismertetésében: „*Az aradiak Világosra kimenvén, ott több ezer oláhot találtak jól felfegyverezve, kik azonban néhány kartácslövés után szétfutottak a hegyekbe.*” (*Magyarország geographiai szótára* I. Pest, 1851. 41.)

⁷ A román felkelők elleni hadjáratra október 23. és november 10. között került sor, ezt használták ki az osztrák csapatok, hogy a fellazult ostromzárattal feltörve, felmentsék a magyarok által ostromlott várat. A vár osztrák őrségének ellátását megoldva feladatukat teljesítették, majd visszatértek állomáshelyükre. A magyar erők november 15-17-én állították helyre az ostromzárattal, de még 22-én is bukkantak ulánusokra a túlparti városban.

⁸ OLÁH: im. Berger szavát adja, hogy ha a magyarok viselkedése nem lesz kihívó a várost meg fogja kímélni: 369. A dzsidások kitérései: 370.

⁹ Tomcsányi József alispán volt megbízva a békési önkéntesek toborzásának szervezésével, majd a nemzetőröket a táborba is elkísérte 1848 őszén, valószínűbb azonban, hogy Tomcsányi Károlyról van szó, aki 1848 nyarán a békési nemzetőrség egyik parancsnoka volt századosi rangban. V.ö. JÁROLI: 275.

¹⁰ A nemzetőrség harcértékéről, használhatóságáról, valamint a fegyelmi és ellátási gondokról: URBÁN Aladár: *A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán*. Budapest, 1973. 43. és köv. Uő: *Batthyány és a honvédelem 1848-ban*. Századok 116. (1982). 6. sz. 1239-1241. BONA Gábor: *A szabadságharc fegyveres ereje*. IN: BONA Gábor (szerk.): *A szabadságharc katonai története. Pákozdtól Világosig*. Zrínyi Budapest, 1998. 70. és KEDVES Gyula: *A szerb felkelés és a délvidéki hadműveletek a honvédségek kivonásáig*. Uo. 114.

még a román paraszttal szemben sem a kényszermozgósított nemzetörségnek, népfelkelésnek, hanem a katonai kötöttségeket jelentős részben vállaló önkénteseknek tulajdonítható.

A kiábrándító tapasztalatok mindenesetre érthetővé teszik Jeszenszkynek az említett pánik kapcsán társairól leírt szavait: *„Ha most csakugyan ellenség jött volna, puska aggyal kellett volna védekezniök, mert mind kilövődötték töltésüket a levegőbe... Nem ostobaság volt-é, bárkitől eredt, ily népet háborúba kiállítani a rendes kitanult katonasággal szembe?”*¹¹ Jeszenszky nem látott valódi harcot, nem adatott meg neki az abban való helytállás élménye. Innen is magyarázható a lelkesedés teljes hiánya, s az hogy erősebb benne a kirabolt román család és a lelövődött román felkelők iránti szánalma, mint a magyar „siker” felett érzett öröm.

A többgyermekes családapa saját emlékeként a baj nélkül való hazatérés megkönnyebbülését érzékelteti. Nemzetőri szolgálatát a megszokott hétköznapi viszonyokat megbolygató kényszerű kalandként értékelte, az számára az otthoni környezetből való veszélyes és felesleges kimozdulás lelki terhét jelentette. *„Így Isten oltalma alatt átestem a világi szabadságért folytatott nehéz küzdelmeken. ...Engem pedig megóvott a Mindenható-Isten a rámeresztett hat puskalövéstől, s így szerencsésen térhettem vissza szeretett-kedves-drága családomhoz.”*

Gatyák és Kossuth-bankók – személyes tapasztalatok 2.

Jeszenszky fenntartásait szintén növelhették a polgári hatóságokkal való találkozásai, annál is inkább, mert a szabadságharc anyagi veszteséget is okozott neki. *„’48-ba olvastam az újságból, hogy aki hajlandó lenne az állam részére fehéreműt készíteni – már t. i. a katonaság részére – az jelentkezzen Nagyváradon. Ki volt írva a szállítási ára is. ... Számításaim szerint láttam egy kis hasznot. Jelentkeztem Nagyváradon. ... Vettem vásznat, készítettem 1440 pár fehéreműt. Háromszorra adtam be. Elsőt Nagyváradra, másodikat Debreczenbe, harmadikat Pestre vittem.”*

Utolsó, pesti utazásakor azonban a kormányt és hivatalait már az osztrák és orosz támadás miatti költözködésben találta, s a szállítmányt ezért a visszavonulás és összpontosítás bázisára, az időközben magyar kézre került Aradra kellett vitetnie. Ott azután Jeszenszkyvel együtt azonban számos más kézműves és szállító várt hiába munkájának ellenértékére.¹² Folyamodásukra a „*pénzügyminiszter*” – nyilván inkább valamely pénzügyminisztériumi vagy kincstári al-

---

¹¹ KARÁCSONYI János: *Békésvármegye története* I. Gyula 1896. 380. Oláh alapján említi a békési nemzetőrök kedvetlenségét. 382-383. Az angyalkúti vereség egyik oka, hogy a békésiek egyszerűen hazaindultak a veszély hírére. 354-55. Oláh György már a nyári első mozgósítás kapcsán említi a felváltás és a hazavonulás körüli fegyelmi gondokat (a békésiek a váltást meg sem várva egyszerűen hazaindultak): 263-265. Az ellátatlanságukra: 285.

¹² A kormány augusztus 1-én tette át székhelyét Szegedről Aradra, de a pénzügyminisztérium egy részét – a pénzjegynyomdát – Kossuth már 1849. augusztus 6-án küldte Lugosra tovább.

sőbb tisztviselő – ingerült káromkodással, a folyamodók szidalmazásával válszolt. Jeszenszky csak nehezen tudta megértetni igényeik jogosságát a pénzt szintén váró, minden bizonnyal számos más kifizetési igény által zaklatott tisztviselővel. Az utolsó adag leszállított fehérmű nem csekély, 860 forintnyi árát csak az utolsó napokban kapta meg, amikor a vereség küszöbén álló magyar állam pénze már értékét veszítette: kilépvén a hivatal utolsó székhelyéül szolgáló aradi sóházból, már egy zsemlét sem tudott venni rajta.

Az emlékezés rálátást enged a szabadságharc végnapjainak feszült hangulatára: a hetek óta költözködésben lévő, s a menekülés során bomlás állapotába került hivatalokban eluralkodó ingerült, sőt hisztérikus légkörre, valamint a szabadságharc katonai, kormányzati és pénzügyi helyzete folytán a társadalomban bekövetkező bizalomvesztésre. A politika csak ilyen, áttételes formában, más tárgyú személyes emlékek kapcsán kap helyet az emlékezésben.

„...mit éltem át Kossuth ideiben...”

Figyelembe véve az eddigieket önmagában is érthető a derék szabómester lelkesedésének hiánya. Mindehhez járul, hogy 1848-nak a nemzeti emlékezetben oly fontos elemei kevés újat hoztak Jeszenszky életébe. A jobbágyfelszabadítás és a vele szoros kapcsolatban álló, '48-hoz kötött társadalmi és alkotmányos átalakulás így Jeszenszkyénél egyszerűen említés nélkül maradt.

Jeszenszky jogállására nézve, noha csak armalista – tehát föld nélküli, csak címerlevéllel bíró – de mégis nemes ember volt, ily módon a földesúri hatalom megszűnése őt nem érintette. Mint más földesúr birtokán élő nemes akár nyerhetett is volna a fordulaton; Szarvas azonban mezőváros volt, amelynek lakosai korábban is csak saját előljáróságukon keresztül érintkeztek földesuraikkal, ráadásul a település 1845-ben meg is váltotta magát az úrbéres szolgáltatások alól is. Jeszenszkynek tehát soha nem kellett megtapasztalnia a közvetlen jobbágyviszony esetleges hátrányait, s így nem élhette át a jobbágyfelszabadítás eseményének jelentőségét sem. Az elszenvedett veszteségeket, veszélyeket tehát *személyes* pozitív tapasztalat az 1848 által hozott politikai-társadalmi fordulat kapcsán nem ellensúlyozta.¹³

Bár mindkét története rosszul végződik; kiábrándító tapasztalatokat szerez a háborúról, a „*hadiszállitás*” pedig anyagi veszteséget okozott számára, Jeszenszky emlékezése mégsem elítélő. Viszonyát 1848-hoz „*Kossuth idejének*” az emlékezés egészében elfoglalt helye alapján érzékelhetjük. A század derekának eseményei érthetően inkább csak akkor mozgatták meg Jeszenszky emlékezetét, ha a *hétköznapitól elütő* kalandokba keveredett. A bennük foglalt időhöz képest messze a legnagyobb terjedelmet azok a leírások kapták (nem-

---

¹³ A mezővárosi nemesek helyzetére: NAGY Gyula (szerk.): *Orosháza története*. Orosháza, 1965. 266-268. SCHERER Ferenc: *Békés vármegye társadalma 1695-1848*. Gyula, 1941. 31-32. IMPLÓM József: *Olvasókönyv Békés megye történetéhez II. 1694-1848*. Békéscsaba, 1971. 216-218. ERDEI Aranka: *Békés megye társadalma és gazdasága 1828-ban*. Gyula, 1986. 42.

zetőrélmények, találkozások „*miniszterekkel*”), amikor Jeszenszky a legszélsőségesebb, sőt esetenként halál-közeli helyzetekbe került. Az idős Jeszenszky tehát az ifjúkorra, illetve arra emlékezett jól (vagy azt tartotta említésre méltónak), ami kimozdította őt az alföldi mezőváros megszokott világából. A szabadságharc kaland – unokáknak is mesélhető kaland volt akkor is, ha nem volt közvetlen haszna, hozzádeka számára.

S azért van némi személyes pozitív tapasztalata is, éspedig saját tevékenysége. Úgy emlékszik, hogy volt szerepe a megbolydult állapotok közepette kialakult viasz helyzetek kezelésében, a háború okozta kegyetlenségek és igazságtalanságok megakadályozásában (tüzelőosztás, a román asszony tehenének visszaadása, a fegyelmetlen fiatalok megmentése). A kényszerű kaland, kimozdítva őt is megszokott környezetéből, kihívások elé állította, állásfoglalásokra, többször a hatalmasabbakkal szembeni bátor kiállásra készítette. S Jeszenszky úgy érzi, helyállt e próbákon.

Az emlékezésben, de különösen a nehéz helyzetekből való megmenekülések lejegyzésében, az életút fordulatainak, az egykori döntéseknek magyarázatában fontos szerepet kap egy keresztyén vallásos mozzanat: a *gondviselésbe vetett reménység*, amelyet az egész emlékezés visszatérő vezérmotívumának tarthatunk.

„...vidám lobogós kedvben...” – az emlékezés és a nemzeti emlékezet

Az elmondottak fényében tehát elsősre nehezen értjük, mi szüksége lehetett Jeszenszkynek ilyen derűsebb hangokra a „*szomorú idők*” megjelenítéséhez. A Gyulán elégedelő, fél évszázad múltán visszatekintő agg Jeszenszky azonban nem hagyatkozhatott emlékezésében saját személyes tapasztalataira. Tudnia kellett, hogy ha maga nem is nyert az átalakuláson, 1848 számos kortársának a helyzetén jelentősen javított. S ha maga mindjárt nem is érzékelte volna ezt, a környezet tudatosította benne a gondolatot.

Jeszenszky Ferdinánd magát a kisemberek közé sorolva, nem tulajdonított a vele történeteknek „*történelemformáló*” jelentőséget. Jegyzeteit sem a nyilvánosságnak szánta, s csak remélte, hogy esetleg családtagjai közt akad, aki olvasásra érdemesíti. Mégis ezidőtájt, 1899-ben kezdte el emlékeinek lejegyzését. Lehet persze, hogy csak ekkor tudott időt szakítani a családot illető és egyéb emlékezetes érdekességek feljegyzésére. A gondviselés megtapasztalásának visszatérő motívuma is felfogható a halálra készülő idős ember végső számvetése részeként. Talán a kérdező unokák is segítették a memória aktivizálását.

Mégis fel kell figyelni arra, hogy a lejegyzés kezdete összefügghet 1848 kerek évfordulójával. Jeszenszkynek már a nyolcvanas években, tanulási tanítói munkájában is lett volna ideje az írogatásra, mégis csak ekkor ragadott tollat. Most, amikor az ünnepek ráirányították a figyelmet a fél századdal korábban történetekre.

A '48-hoz kapcsolódó személyes élmények negatív és a rögzülő nemzeti történeti hagyomány pozitív tartalmának kettősségét érzékelve felmerül: a Jeszenszky szóhasználatától elütő, általánosságban mozgó szavak talán épp a századvégi évfordulós ünneplés szónoklatainak „*vidám, lobogós*” hangulatát vetítik vissza. A nagy évnek a nemzeti narratívában formálódó hagyományától, a népi és a hivatalos ünneplés hangulatától Jeszenszky sem függetleníthette magát.¹⁴ Azaz jól érzékelhető, miként válik 1848 az „*emlékezés helyévé*” Jeszenszky számára is.¹⁵

---

¹⁴ A Békés megyei ünneplésre: ERDÉSZ Ádám: ÜNNEP ÉS POLITIKA. IN: DUSNOKI DARÓCZI József – ERDÉSZ Ádám (szerk.): *A hétköznapok historikuma*. Gyula, 1997. (Körösök Vidéke 5. Sorozatszerk.: ERDMANN Gyula). 109-144. '48 kollektív hagyománya és a személyes emlékezet viszonyára: K. HORVÁTH Zsolt: *A lehetséges emlékezésektől a lehetséges történelmekig. Az 1848-49-es emlékezések történeti képe és olvasási dilemmái*. IN: HUDI József – TÓTH G. Péter: *Emlékezet, kultusz, történelem. Tanulmányok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum, VEAB, 1999. 7-17.

¹⁵ GYÁNI Gábor: *Kollektív emlékezet és nemzeti identitás*. Valamint Uő: *Történetírás: a nemzeti emlékezet tudománya?* IN: Uő: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2000. 95-128. kül.: 113-127. Pierre NORA: *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája*. Aetas 1999. 3. sz. 142-158. K. HORVÁTH Zsolt: *Őnarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történeti probléma*. IN: Szekeres András (szerk.): *A történelem szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa*. L'Harmattan – Atelier, Budapest, 2002. 81-103. Valamint GYÁNI Gábor: *Emlékezés, narrativitás és a múlt*. IN: Uő: *Történelemszempontok*. L'Harmattan, Budapest, 2002.